

מתנגשים!

מטרת הפעולה

החניכים יידעו כיצד להתמודד עם מצב של סתירה בין תורה למוסר.

מבנה הפעולה

- א. המחשת הקושי בקיום מצוות העומדות בסתירה למוסר הפשוט
- ב. גילוי הרצון להתמסר אל הכלל בכל חניך
- ג. הכרה כי הסתירה מורגשת רק אם מסתכלים בעין עכשווית על הדברים
- ד. סיכום

מהלך הפעולה

א. המחשת הקושי בקיום מצוות העומדות בסתירה למוסר הפשוט

לוקחים שתי צלחות גדולות, על אחת כותבים 'תורה' ועל השנייה 'מוסר/דרך ארץ'. שמים את הצלחות במרכז החדר, ונותנים לכל חניך כ-30 40 סיכות או בייגלה וכדומה. מקריאים לחניכים סיטואציות שונות (נספח 1) אשר בהן מצוירת סתירה בין המוסר לתורה, וכל חניך צריך להחליט מה הוא היה עושה במקרה כזה, ואיזה משקל היה נותן לתורה או למוסר בהחלטתו לעשות כך או אחרת - אם החניך נתן יותר משקל לתורה, שישם בצלחת 'תורה' יותר סיכות או בייגלה, ולהפך.

- דיון בסיטואציות: עוברים אחת אחת ונותנים לחניכים להסביר מדוע החליטו כך או אחרת.

מסכמים אחרי הדיון: בכל הסתירות הנ"ל הדבר הטבעי יותר לנו לעשות הוא להקשיב למוסר הפנימי שלנו שאומר לנו להיות טוב לכל ולא לפגוע באף אחד. וכאן מגיעה התורה וסותרת לנו לכאורה את המוסר הפשוט הזה. גם אם אנחנו עושים מה שהתורה אומרת במקרים כאלה, זה הרבה יותר קשה לנו ולא מובן לגמרי. וגם אם יש פתרונות שהתורה נותנת למצבים כאלה, הדבר עדיין מונע מהטוב הפנימי שבתוכנו לפרוץ החוצה. דבר זה מעמיד אותנו בסתירה קשה.

ב. גילוי הרצון להתמסר אל הכלל בכל חניך

כדי למצוא פתרון לבעיה עלינו להבין עוד דבר ביחס לתפקידה של התורה בעולמנו:

מחלקים את החניכים לקבוצות. לכל קבוצה נותנים קטע לימוד (נספח 2 - אפשר לצלם יותר כדי שיהיה לכל חברי הקבוצה) ומכוונים את החניכים לחפש בקטע תשובה לשאלה: "מהו היחס בין התורה למוסר?"

קטע 1:

"עצם עבודת אלוקים היינו הכשרת האדם להיות טוב לכל" (ביאורי הראי"ה למסכת אבות).

(הסבר קצר: מטרת התורה היא להוסיף בכל אדם חשק ויכולת להיות מוסרי וגומל חסדים ובכך לעשות את עולמנו טוב יותר)

קטע 2:

"...העומדים אומרים: 'כשם שנכנס לברית כן ייכנס לתורה, לחופה ולמעשים טובים'" (שבת קטז:) "בירושלמי ברכות פרק ט' איתא רק לתורה ולחופה, אבל למעשים טובים הם ממילא בכלל תורה, שהיא אינה בלעדית, והם נמשכים מתוכה באמיתתה". (גיליון הש"ס שם)

(מצוות התורה כולן כוללות מוסר ודרך ארץ, התורה אינה תורה אם אין עמה דרך ארץ, ובלימוד ובקיום התורה בצורה הנכונה מתרבה באדם מוסריות וחשק הטבה לכל)

קטע 3:

"בסוף מסכת ברכות: 'תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם'. תלמיד-חכם מהותו, עצמותו - השלום. כל עניינו הוא להרבות שלום בעולם. מכאן הדרכה חינוכית למי שרוצה לזכות לקניין תורה: יש לו להתקדם ולבנות את מידותיו כך שירבה שלום בעולם". (שיחות הרצי"ה על תלמוד תורה)

(לימוד התורה נקנה באדם רק אם הוא מוסרי ויש בו דרך ארץ)

קטע 4:

"על ידי הכרה פנימית במעמקי הלב מהיושר והטוב (מתכוון למוסר אנושי) נודע חלק רשום (= חלקי) מהמוסר... ועל ידי התורה מתגלה היא באור קדושה... ההתאמה המוסרית בכל התגליותיה" (אורות התשובה)

(בכל אדם, בפנימיותו, יש מוסר אנושי - בטבע האדם להיות טוב לכל, אבל צריך לדעת שהטוב הפנימי הזה הוא חלק קטן מאוד ממה שהקב"ה נתן בעולם. לכן קיבלנו את התורה, שהיא מגדילה עוד ועוד את הטוב שקיים בתוכנו פנימה, ועושה אותנו יותר מוסריים ובעלי דרך-ארץ)

קטע 5:

"ונמצא כי יותר צריך להיזהר ממידות הרעות יותר מן קיום המצוות עשה ולא תעשה, כי בהיותו בעל מידות טובות בנקל יקיים כל המצוות". (שערי קדושה)

(הבסיס להצלחה בעבודת ה' ובקיום המצוות הוא מידות טובות. אדם שיש בו מידות טובות יצליח בקלות לקיים את כל מצוות התורה)

מבקשים מכל קבוצה לענות על השאלה לפי הקטע שקיבלה.

מסכמים בקצרה את כל הנקודות שעלו מהקטעים, שהמשותף לכולם הוא שישנו יחס ישיר ומשלים בין התורה למוסר.

בגלל שקיים, אם כן, קשר מהותי בין התורה למוסר, לכן תמיד כשמדברים על רבנים ועל אנשי תורה מספרים על מידותיהם ומוסריותם, כי זהו פועל יוצא מהקשר העמוק שלהם לתורה.

אפשר להקריא לחניכים כמה סיפורים קצרים על כך כדי להמחיש את מה שלמדו בקטעי הלימוד:

- מסופר על ר' שלמה זלמן אוירבך, שלאחר שנתאלמנה אחותו היה קָאָב דואג לה ולחמשת ילדיה שנים רבות. בכל בוקר היה נכנס אליה אחרי התפילה ומתעניין בבעיות המשפחה. כלתה מספרת ש"הוא היה הנפש היחידה שהיא יכלה לשפוך לפניה את בעיותיה, להתייעץ איתו בדברים הקטנים שמרכיבים את חיינו".

- מסופר על הרב קוק, שבאמצע חתונת בתו נעלם לשעה קלה. לאחר מכן נודע, שבאותה שעה ניגש הרב לבית התבשיל של ר"ש אליאך, שם נערכה על חשבון הרב סעודה לאביונים, ושהה במחיצתם.

- מסופר על רב הכותל, הרב מאיר יהודה גץ, שמדי לילה ברדתו למחילות הכותל לשם אמירת תיקון חצות, היה נעצר ברחבת הכותל, ניגש לכל סדרן ולכל עובד והתעניין בשלומם, בשלום האישה והילדים, שאל אם יש בעיות מיוחדות וקשיי פרנסה והאם יוכל לסייע בדבר מה. התבונן אם יש אדם הזקוק לעזרה מבין המבקרים בכותל והיה פונה אליו ומדובבו לשיחה.

- מסופר על הרבנית חנה טאו שכשהיו מסתובבים מקקים בביתה הייתה הורגת אותם ולאחר מכן יושבת ובוכה על שנצרכה לכך.

ג. הכרה כי הסתירה מורגשת רק אם מסתכלים בעין עכשווית על הדברים

שאלתנו עדיין לא נענתה. אם התורה והמוסר קשורים כל כך זה לזה, כיצד ייתכן למצוא ביניהם סתירות?

מקריאים לחניכים סיפורים: (נספח 3)

- שואלים את החניכים מה ההבדל בין הסיפורים.

(בסיפור הראשון התלמידים לא הבינו את השיעור מכיוון שהנושא היה משעמם והועבר בצורה לא טובה על ידי המורה. בסיפור השני התלמידים לא הבינו את השיעור מכיוון שהנושא היה מסובך וקשה, והתלמידים לא היו ברמה גבוהה מספיק על-מנת להבינו, אף על פי שהמורה הסביר את החומר בשפה ברורה ובהירה).

- משחק: מחלקים את החניכים לשתי קבוצות. לכל קבוצה נותנים בקבוק פלסטיק (ליטר וחצי), וענפים אחדים (בשבת יש להקצות את הענפים לכך לפני שבת). המטרה היא להכניס את כל הענפים לתוך הבקבוק.

הדרך היחידה להצליח היא על ידי שבירת הענפים לחתיכות קטנות יותר. ואם-כן, לעולם לא נצליח להכניס ולראות את הענפים בשלמותם בתוך הבקבוק.

"אם שדרכי התורה מתפרטים לרומם הציורים הרוחניים המופשטים, הם בעיקרם מכוונים גם כן לאותה התכלית העצמית של שלום הבריות ותורת החסד של אברהם אבינו ע"ה. אלא שיסוד תורת החסד, מתגלה היא מיד בעולם, ואותו יסוד החסד של הרצאת התורה כולה עם פרטי מצוותיה והלכותיה, מתגלה רק בטוב האמיתי, הצפון והגנוז שלעתיד לבא, שיכלול בחוברת כל החי וכל המצוי.

ומה שמחלקים בין רגש הדתי לרגש המוסרי, אינו כי אם בהשקפה שטחית... כי אם באחדות גמורה הנם, ופרצופו של משה רבנו ע"ה הוא דומה לשל אברהם לגמרי. ותורה העליונה עם כל עליונותה והגיונותיה המופשטים, ראויה היא על שם העתיד, שמתוך שקטנה היא רגשת האדם לקבל ציורו הפנימי, על כן אי-אפשר להיות דבק בו כי אם מצד שכך הוא מצוייר אצל אדון המעשים. על כן יסוד העבודה המוסרית המאחדת רגש הדת עם המוסר, הוא לעשות באהבה רצון קוננו, אדון כל המעשים, ריבון כל העולמים, ברוך הוא". (מאורות הראי"ה לשבועות)

ד. סיכום

נמצאנו למדים שהתורה שייכת לסיפור השני. נראה לנו שיש סתירה בין תורה לדרך ארץ מכיוון שאנחנו קצרים מלהשיג את עומק הטוב שנמצא בתורה ובמצוותיה. המוסר האנושי מובן לנו מכיוון שאפשר לראות את תוצאותיו בפועל בחיינו, אבל את תוצאותיו של המוסר האלוקי שנמצא בתורה קשה לנו לפעמים לראות, רק הקב"ה יודע מהן תוצאותיהן האמיתיות של מצוות התורה, הן נסתרות ועתידיות. זהו מה שראינו במשחק - לעולם לא נצליח לגלות את התוצאות הגדולות של התורה (רק לעתיד לבוא כשיתגלו טעמי התורה וכו'), את המוסר הגדול שנמצא בה - את הענף הגדול, כי אנחנו קטנים מלהבין זאת. אנחנו פוגשים רק חלקים מזה, רק חלקי ענפים בבקבוק קטן...

ואם-כן, כשפוגשים אנו בסתירות מעין אלו שהצגנו, עלינו להאמין בתורה אף על פי שאיננו מבינים לגמרי את תפקיד מצווה זו או אחרת, ולעשותה בשלמות. לא שצריך לרמוס כל דבר בדרך לקיום המצווה, אבל לזכור, שהשיקול המרכזי שבראש סולם הערכים שלנו, ושעומד מולנו לפני קבלת ההחלטות, הוא 'מה התורה רוצה שאעשה עכשיו?'

'תורה עם דרך ארץ' - זוהי מגמתנו ושאפתנו! לא רק תורה ומצוות רוחניים ושכליים שאין להם ביטוי בחיים - תורה בלי דרך ארץ, אלא גילוי התורה בחיים במוסר והטבה לכל. ולא רק מוסר אנושי קטן ופשוט - דרך ארץ בלי תורה, אלא טוב עליון, גדול ואינסופי - ללא גבולות! זהו החיבור השלם בין תורה ודרך ארץ, כי באמת הם דבר אחד ממש!

מסכמים: במשחק נוכחנו לדעת שהאדם בטבעו הוא אגואיסט. בלי לחשוב יותר מדי, העדפנו לא לפגוע בעצמנו מלהיזהר שלא לפגוע באחרים. ואם נשים לב, כל חיינו הם כאלה - הרבה יותר כיף לנו לעשות דברים להנאתנו - לשחק כדורסל, לקרוא ספרים, מאשר ללכת לעשות התרמה בסניף או להתנדב ב'עזר מציון'. בקטעי הלימוד ראינו שזה טוב ליהנות מהחיים - בשביל זה ברא הקב"ה את עולמו - כדי להיטיב לנו, ובמובן מסוים אנחנו כפויי טובה אם לא נהנה מהעולם.

וגם כשמסבירים לנו כמה זה חשוב לתת ולעזור, ואנחנו מחליטים לעשות מה שצריך - זה לא גורם לנו שמחה ואושר כמו לעשות בשביל עצמנו. כל חיינו, אם כן, מוצאים אנו את עצמנו בסתירה פנימית בין מה שצריך וטוב לעשות לבין מה שאנחנו רוצים לעשות. מתי יתנו לנו לעשות מה שבא לנו?

מישהי שאתה מכיר, לא דתייה ניגשת אליך ומושיטה לך יד. תלחץ את ידה או לא?

(לפי רוב הפוסקים - 'אסור לתת יד לאישה נשואה, פנויה, ואף לא לגויה'. אמנם יש המקלים בכך)

אתה חייל בשמירה ברמאללה. כולם מסביב ערבים, אתה גווע ברעב והדבר היחיד שיש לאכול הוא עוגה שחבר חילוני הביא מהבית. אם לא תאכל תישאר עצוב ועייף, אם תאכל תרגיע קצת את הרעב ויחזור לך המצב רוח תאכל או לא?

(לא בטוח שכשר, להעליב את בעל העוגה)

מלחמת עמלק. עומדת מולך אישה ותינוק בידה. אתה יורה או לא?

('תמחה את זכר עמלק' - מאיש ועד אישה מעולל ועד יונק, דברים כה, יט ורש"י במקום)

חילוני שואל אותך בשבת איך מגיעים למקום מסוים. אתה אומר לו או לא?

(אסור לו לנסוע ברכב בשבת, ולכן אסור לי לסייע לעוברי עבירה)

אתה בבית מדרש. מודיעים לך שאשתך בחדר לידה. תמשיך ללמוד או לא?

(מפסיקים מלימוד רק לצורך מצווה, וגם זה לא תמיד: "היה לפניו עשיית מצווה ותלמוד תורה אם אפשר למצווה להעשות על ידי אחרים לא יפסיק תלמודו. ואם לאו יעשה המצווה ויחזור לתלמודו". רמב"ם, הלכות תלמוד תורה פרק ג' סעיף ד')

אתה בדרך לתפילה, כבר ברבע שעה איחור למניין האחרון. מעבר לכביש עומדת זקנה חסרת אונים ומבקשת את עזרתך בסחיבת תריסר שקיות-סופר. אתה עוצר לעזור לה או לא?

(תפילה במניין, יעבור זמן ק"ש ותפילה ואז אין לו שכר כקורא ק"ש בזמנה וכמתפלל בזמן. שו"ע, סימנים נ"ח ופ"ט, מצווה שאינ יכולה להעשות בידי אחרים)

נתקעת בפקק בערב שבת. הכביש נפתח רבע שעה לפני שבת ויש עוד חצי שעה נסיעה. תיסע במהירות של 160 קמ"ש, תסכן את חיך ואת חיי שאר הנוסעים בכביש ותגיע בזמן, או שתיסע במהירות המותרת ותגיע מתי שתגיע...?

(חילול שבת - נסיעה בשבת, פיקוח נפש)

לחניך חילוני שלך יש בר-מצווה על חוף הים, וקיבלת הזמנה. אתה יודע שלא יהיה שם כל כך טהור וקדוש...
החניך יהיה נורא עצוב אם לא תגיע. תלך או לא?

(ריקודים מעורבים, צניעות, מוזיקה ואווירה לא ראויה)

קרוב משפחה שלך, לא-עלינו הידרדר מצבו ונעשה צמח. הוא ואתם סובלים ממצבו שיכול להימשך שנים.
האם לנתקו מהמכשירים ולהביא למותו?

(הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו, אין קושרין לחייו... ואין מעמצין עיניו עד שתצא נפשו'. -ש"ע יורה דעה סי'
של"ט סעיף א')

אתה יושב עם חברים בסניף בימי ספירת העומר ומישהו מתחיל לנגן בגיטרה. כולם יודעים שאסור לנגן חוץ
מההוא שמנגן והוא גם פחות מקובל בחבר'ה - אם תגיד לו להפסיק הוא יעלב מאוד. אתה מבקש ממנו
להפסיק או לא?

(אסור לשמוע כלי זמר בספירת העומר - 'ואם בכלי זמר - אסור', שו"ת 'אגרות משה' סי' קס"ו, להלבין פני
חברו ברבים)

קטע 1:

"עצם עבודת אלוקים היינו הכשרת האדם להיות טוב לכל"

(באורי הראי"ה למסכת אבות).

קטע 2:

"...העומדים אומרים: 'כשם שנכנס לברית כן ייכנס לתורה, לחופה ולמעשים טובים'" (שבת קטז:)" "בירושלמי ברכות פרק ט' איתא רק לתורה ולחופה, אבל למעשים טובים הם ממילא בכלל תורה, שהיא אינה בלעדם, והם נמשכים מתוכה באמיתתה".

(גיליון הש"ס שם) 39-37

קטע 3:

"בסוף מסכת ברכות: 'תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם'. תלמיד חכם מהותו, עצמותו - השלום. כל עניינו הוא להרבות שלום בעולם. מכאן הדרכה חינוכית למי שרוצה לזכות לקניין תורה: יש לו להתקדם ולבנות את מידותיו כך שירבה שלום בעולם".

(שיחות הרצי"ה על ת"ת)

קטע 4:

"על ידי הכרה פנימית במעמקי הלב מהיושר והטוב (מתכוון למוסר אנושי) נודע חלק רשום (= חלקי) מהמוסר... ועל ידי התורה מתגלה היא באור קדושה.. ההתאמה המוסרית בכל התגליותיה"

(אורות התשובה)

קטע 5:

"ונמצא כי יותר צריך להיזהר ממידות הרעות יותר מן קיום המצוות עשה ולא תעשה, כי בהיותו בעל מידות טובות בנקל יקיים כל המצוות".

(שערי קדושה)

נספח 3

סיפור 1:

המורה נכנס לכיתה והתחיל ללמד: "האצות הימיות בדרום אמריקה מצויות בעיקר בחופים שבהם מי הים לא מלוחים ולא מתוקים מדי..."

"המורה, אפשר לצאת לשירותים?" ביקש רועי. המורה היסס לרגע ואז אמר: "אתה רשאי ללכת בתנאי שתחזור עוד שתי דקות ולא תפריע יותר בשיעור". רועי יצא בשמחה מהכיתה, והמורה המשיך בשיעורו. פרצופו של רועי לא נראה עוד בכיתה באותו שיעור...

לא עבר זמן רב, ועוד זוגות זוגות של אצבעות הורמו לאוויר, ומהפיות שלידם יצאו בקשות דומות.

"רון, צא מהכיתה בבקשה!", קרא המורה אחרי שמטוס נייר שהטיס רון שרק ליד אוזנו... "אבל כולם העיפו מטוסים", טען רון. "זה לא משנה, אותך ראיתי!". בפנים עליזות ובריצה קלה סגר רון את דלת הכיתה כשהוא מחוצה לה...

עוד ועוד ראשים החלו לרדת בנקישות קלות לעבר רצפת הכיתה שמתחתם, עד שמצאו את מקומם על השולחן שלפניהם, ושם נשארו עד שנשמע הצלצול הגואל - השיעור נגמר, והמורה בלית ברירה הפסיק מדיבורו, אף על פי שהיה זה באמצע משפט, עקב העובדה שנשארו רק שני תלמידים ערים בכיתה...

בסופו של שיעור, כמובן, לא ידע אף תלמיד לומר משפט אחד על חופי דרום אמריקה ועל היצורים המתגוררים בהם.

סיפור 2:

"היום נלמד על פונקציות ריבועיות לא קונבנציונליות בשלושה נעלמים", הכריז המורה.

כל התלמידים נאנחו אנחת ייאוש. חלקם אף ביקשו מהמורה שיחזור על מה שאמר, מחוסר הצלחה בכתיבת הכותרת לשיעור במחברתם...

"אבל זה לא במיקוד לבגרות", צעק אחד התלמידים. "אתה צודק יוסי. אך מכיוון שנושא זה ישמש אתכם הרבה בחייכם בעתיד, בחרתי להרחיב את השכלתכם מעבר לחומר הנלמד".

המורה התחיל ללמד: "נבחר לנו שלושה נעלמים: X ו-Y ו-Z. נבנה שלוש משוואות שונות, ונצייר פונקציות משלושתם..." כך המשיך לכתוב ולצייר, עד שהתמלא הלוח בקווים ובמספרים, וכבר לא היה ברור מהיכן להתחיל ואיפה לגמור.

לאט לאט החלו התלמידים לקמט את מצחם, אחרי שלא הצליחו למצוא קשר בין שורה לחברתה.

"המורה, לא הבנתי", קרא איציק, שנשאר מהבודדים שעוד ניסו להבין משהו...

"מה לא הבנת?" שאל המורה. "למה $X+Y=Z$?" המורה הסביר באריכות ובדייקנות, אך ספק אם זכה איציק לקלוט דבר מדבריו. אחרי שעה וחצי שבה התאמצו התלמידים למלא את מוחם בידיעות חדשות, גילו שכל עמלם היה לריק - הבנתם בסוף השיעור נשארה כבתחילתו..

המורה שם לב למתרחש ואמר בחיוך: "לא נורא, כשתגדלו - תבינו!".

